

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De opmars van het kapitaal: een inleiding op de verschillende 'kapitaalsoorten'

Wilterdink, N.

Published in:
Sociologie Magazine

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wilterdink, N. (2011). De opmars van het kapitaal: een inleiding op de verschillende 'kapitaalsoorten'. *Sociologie Magazine*, 19(2), 7-9.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De opmars van het Kapitaal

Een inleiding op de verschillende 'kapitaalsoorten'

Sociaal kapitaal, cultureel kapitaal, symbolisch kapitaal, politiek kapitaal, artistiek kapitaal, intellectueel kapitaal, linguistisch kapitaal, academisch of wetenschappelijk kapitaal, moreel of ethisch kapitaal, psychologisch kapitaal, emotioneel kapitaal, erotisch kapitaal... Het zijn voorbeelden uit een veel langere lijst van elkaar overlappende termen, waar men naar eigen inzicht en voorkeur nog van alles aan zou kunnen toevoegen.

Nico Wilterdink

De afgelopen drie decennia heeft het begrip 'kapitaal' in de sociologie een opmerkelijke opgang gemaakt. Van een louter economisch begrip werd het een term die ging verwijzen naar een uitwaaierende verscheidenheid van aspecten van het menselijk bestaan, aangeduid met telkens nieuwe adjetieven. Vooral 'sociaal kapitaal' heeft zich tot een kernbegrip in de sociale wetenschappen ontwikkeld. Voor alleen al het jaar 2010 telde ik in het registratiesysteem van Picarta niet minder dan 262 artikelen en 18 boeken met *social capital* in de titel (waaronder een *Handbook of Social Capital*), terwijl *cultural capital* het met 23 artikelen en 1 boek moest doen.

Vanwaar dat wijdverbreide gebruik van het kapitaalbegrip in de sociologie en verwante sociale wetenschappen? Wat maakt het zo aantrekkelijk? De sterke opmars van het uitgebreide kapitaalbegrip begon niet toevallig in de jaren tachtig, toen het economisch marktdenken dominant werd en op steeds meer terreinen werd toegepast. Bij deze 'economisering van het wereldbeeld' (Kees Schmidt) paste de gedachte dat mensen niet alleen investeren in verhandelbare goederen met een geldwaarde die financieel rendement geven (kapitaal in de primaire economische betekenis), maar ook in andere zaken waar ze profijt van trekken. Een stap in die richting was al gezet door economen die in de jaren vijftig het begrip *human capital*,

'menselijk kapitaal', hadden ontwikkeld om aan te geven dat niet alleen financieel en fysiek kapitaal maar ook in opleidingen verworven kennis en capaciteiten inkomen kunnen opleveren en de productiviteit verhogen. Terwijl het hier nog gaat om geldelijke of in geld meetbare opbrengsten, is er bij andere vormen van kapitaal ook sprake van andere vormen van profijt, zoals status, macht en welbevinden. Daarmee wordt tevens gewezen op de beperkingen van de economische zienswijze. Het uitgebreide kapitaalbegrip zoals ontwikkeld in de sociologie weerspiegelt zo de invloed van het economisch denken, maar ook kritiek daarop.

Pierre Bourdieu

Deze dubbelzinnige houding tegenover de economie is duidelijk zichtbaar in het werk van de belangrijkste theoreticus van het uitgebreide kapitaalbegrip, Pierre Bourdieu. Mensen concurreren naar zijn opvatting met elkaar om zoveel mogelijk voordelen te verwerven, wat overeenkomt met het model van de homo economicus, maar dat doen ze niet altijd bewust calculatorend, en wat ze nastreven, wat profijt voor hen is verschilt al naar gelang het 'veld' waarin ze zich bevinden. Van een vrije en eerlijke concurrentie is bovendien geen sprake, want de deelnemers beschikken over uiteenlopende middelen die hun uiteenlopende kansen geven: ze zijn, anders

gezegd, ongelijk in de beschikking over kapitaal. In deze conceptualisering bouwt Bourdieu voort op de grote negentiende-eeuwse criticus van de politieke economie, Karl Marx. Kapitaal was bij Marx basis van macht en uitbuiting; het verwees niet alleen naar de fysieke productiemiddelen, maar ook naar de bezitters daarvan, de heersende klasse van de bourgeoisie. Bourdieu handhaaft deze Marxiaanse verbinding van klasse en kapitaalbezit, maar geeft daar een nieuwe, beter bij de tijd passende invulling aan door het kapitaalbegrip te verbreden: samen met economisch kapitaal is ook 'cultureel kapitaal' (waaronder zowel door opleiding verworven 'schoolkapitaal' als niet-schoolse kennis en competenties, waarvoor in het gezin van herkomst de basis is gelegd) bepalend voor ieders positie in de klassenstructuur. Beide vormen van kapitaal zijn in hoge mate sociaal erfelijk en verklaren zo de reproductie van de klassongelijkheid over generaties. Als derde hoofdvorm benoemt Bourdieu 'sociaal kapitaal', de mate van toegang tot hulpbronnen vanwege de deelname aan netwerken van onderlinge steun, dat eveneens een schragend onderdeel is van de klassenstructuur. Iets dergelijks kan tenslotte ook gezegd worden van 'symbolisch kapitaal', het prestige dat mensen in de vorm van symbolische eerbewijzen ten deel valt en dat met elk van de drie hoofdtypen verbonden is.

Vooral Bourdieus 'cultureel kapitaal' heeft aanleiding gegeven tot een veelheid van empirische toepassingen, uitwerkingen en kritische commentaren, waarbij het begrip vaak ten onrechte verengd is tot deelname aan de erkende kunsten. In de onderwijs-sociologie is het een standaardbegrip geworden in onderzoek naar ongelijkheid van schoolsucces van kinderen uit verschillende sociale milieus. In de cultuursociologie gaf het aanleiding tot onderzoek dat probeert te laten zien dat de samenhangen tussen culturele smaak, status en klasse-achtergrond (nog) ingewikkelder zijn dan Bourdieu suggereerde, en om dat aan te geven zijn termen bedacht als 'multicultureel kapitaal' (met status verbonden openheid voor culturele diversiteit) en 'subcultureel kapitaal' (onderscheidende smaak- en levensstijlenmerken van jongeren in subculturen). Daarnaast is het Bourdieuaanse 'sociaal kapitaal' voorwerp geworden van empirisch onderzoek naar ongelijkheid, waarin het overigens meestal wordt losgemaakt van het meer omvattende klassebegrip en zo van zijn kritische angel wordt ontdaan.

James Coleman

De opgang die het begrip 'sociaal kapitaal' heeft gemaakt, is echter grotendeels langs andere wegen verlopen. James Coleman nam het, als aanvulling van 'menselijk kapitaal', op in zijn uitwerking van de rationele-keuzetheorie, die de economische veronderstelling van de rationele, winstmaximaliserende actor generaliseert naar het hele sociale leven. Maar opmerkelijk genoeg, voerde hij het begrip daarin op om de beperkingen van een puur individualistische zienswijze te laten zien. Met 'sociaal kapitaal' leek Coleman zo zijn eigen rationele-keuzoperspectief te

ondergraven of tenminste te relativieren. Inderdaad bevatten Colemans beschouwingen over sociaal kapitaal verwijzingen naar een heel andere sociologische traditie, het integratieperspectief dat met de naam van Durkheim verbonden is. Toepassingen van het begrip in onderzoek en normatieve beschouwingen sluiten vooral bij die traditie aan. Sociaal kapitaal is hier in de eerste plaats een attribuut van collectiviteiten (en niet van individuen, zoals bij Bourdieu), variërend van gezinnen en buurten tot nationale samenlevingen, en een ander woord voor integratie of cohesie. De term is in deze betekenis al in 1916 gelanceerd door de sociaal-pedagoog L.J. Hanifan in een artikel over de integrerende functie van scholen op het Amerikaanse platteland. Sociaal kapitaal wordt daar omschreven als '*goodwill, fellowship, mutual sympathy and social intercourse among a group of individuals and families who make up a social unit...*'

Robert Putnam

Vergelijkbare omschrijvingen zijn te vinden bij latere auteurs, onder wie de politoloog Robert Putnam, die met zijn *Bowling Alone* (2000) als geen ander tot de populariteit van het begrip heeft bijgedragen. In dat boek geeft hij een verontrustend beeld van de erosie van sociaal kapitaal in de Amerikaanse samenleving sinds de jaren zestig van de vorige eeuw door een verzakking van groeps- en gemeenschapsbindingen en een navenante vermindering van onderling vertrouwen en burgerzin. De oude vrees voor desintegratie van de samenleving, atomisering en anomie, die zo'n belangrijke voedingsbodem was van de sociologie in de 19e en vroege 20e eeuw, keert hier in nieuwe bewoordingen terug.

Hoe meer sociaal kapitaal, hoe beter voor zowel de gemeenschap als de individuen die er deel van uitmaken, zo luidt de boodschap van deze en talloze andere studies. Sociaal kapitaal is goed voor welzijn en geluk, voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid, voor schoolprestaties, arbeidskansen en carrières, voor de prestaties van bedrijven, voor de vlotte afwikkeling van handelstransacties, voor sociale controle, sociale orde en openbare veiligheid, voor burgerzin, politieke participatie en politieke democratie en uiteindelijk voor het functioneren van de hele (nationale) samenleving. Een aanhoudende stroom van onderzoeken heeft deze uitspraken een empirische basis gegeven.

Het lijkt allemaal te mooi om waar te zijn, en inmiddels heeft zich een flink koor van sceptische tegenstemmen gevormd. Een eerste kanttekening is dat wat goed is voor de een voor de ander nadelig kan zijn. Sociaal kapitaal kan een machtsinstrument zijn waarmee een groep andere groepen kan domineren, bedreigen, dwarszitten of wegconcurreren. De steun en bescherming die een cohesieve groep haar leden biedt, houdt tevens buitensluiting en kansenbelemmering van niet-leden in. Behalve *bonding capital* binnen groepen is ook *bridging capital* tussen groepen nodig, aldus Putnam – maar ook dat laatste type kapitaal kan ongelijkheid genereren, omdat de een

er beter gebruik van maakt dan de ander. Een andere kwestie is dat wat volgens de ene maatstaf goed voor iemand is, volgens de andere nadelig kan zijn. De veiligheid en geborgenheid die een hechte gemeenschap haar leden biedt kan als repressief en vrijheidsbeperkend worden ervaren en een belemmering vormen voor de mogelijkheden buiten de gemeenschap. De Amerikaanse antropoloog Portes spreekt in dit verband van 'negatief sociaal kapitaal', maar dat is misleidend: niet het kapitaal is negatief, maar sommige effecten ervan zijn zo te noemen.

Ook uit empirisch onderzoek blijkt dat de effecten van sociaal kapitaal niet altijd zo duidelijk en zo onverdeeld positief zijn als vaak is gedacht. Gevonden effecten hangen af van hoe sociaal kapitaal precies gedefinieerd, geoperationaliseerd en gemeten is, en dat varieert nogal. Het kan bijvoorbeeld afgemeten worden aan de frequentie van gerapporteerde burencontacten (sociaal kapitaal op buurtniveau), of aan het aantal relaties met mensen met een hoge beroepsstatus (een operationalisering van sociaal kapitaal in Bourdieuaanse zin), of aan de lidmaatschappen van clubs en verenigingen (Putnam), of aan de mate waarin mensen zeggen vertrouwen te hebben in hun medemens en de instituties van hun samenleving (een veel gehanteerde maatstaf bij landenvergelijkend onderzoek). Anders dan bij economisch kapitaal, ontbreekt een ondubbelzinnige en algemeen aanvaarde dimensie waarlangs hoeveelheden kapitaal kunnen worden bepaald. Dit geldt trouwens ook voor cultureel kapitaal, symbolisch kapitaal en al die andere kapitaalsoorten die in de sociawetenschappelijke literatuur circuleren.

Tradities

Daarmee is niet gezegd dat het gebruik van het kapitaalbegrip in een bredere dan economische zin verwerpelijk of zinloos is. Er zijn, integendeel, verschillende voordelen aan het begrip verbonden, die begrijpelijk maken dat het zo'n ruime toepassing heeft gevonden. Het vormt een ingang om sociologische vraagstukken van sociale onge-

lijkheid en sociale cohesie aan te vatten, het is flexibel en op verschillende niveaus inzetbaar, en het overstijgt in principe de (schijn)tegenstelling tussen 'individu' en 'maatschappij', of *agency* en *structure*. Theoretisch is interessant dat in het begrip drie grote sociologische tradities samenkommen: de macht- en conflictbenadering die teruggaat op Marx, de utilitar-individualistische benadering met Adam Smith als grondlegger, en het integrationistische perspectief verbonden met Durkheim. Maar uit de veelheid van verschillende toepassingen en uitwerkingen blijkt wel dat van echte theoretische integratie geen sprake is. De bijna grenzeloze rekbaarheid van het begrip maakt het zelfs steeds moeilijker de verschillende toepassingen met elkaar te verbinden. Empirisch is er, zoals gezegd, het probleem dat het begrip een belofte van meetbaarheid suggereert die in de praktijk niet of onvoldoende wordt ingelost.

Betekenis

Er is, tenslotte, nog een ander probleem. Sociaal en cultureel kapitaal en de diverse afleidingen en varianten daarvan zijn in toenemende mate losgekoppeld van kapitaal in de primaire economische betekenis, zoveer dat deze vrijwel uit het zicht van sociologen is verdwenen. Maar, zoals Abram de Swaan in het vorige nummer van dit blad heeft betoogd, sociologisch onderzoek naar sociale ongelijkheid is onvolledig als het kapitaalbezit en daarmee verbonden macht en privileges buiten beschouwing laat. Economisch kapitaal hoort evenzeer tot het terrein van de sociologie als die andere, minder grijpbare vormen van kapitaal. Of scherper gesteld, de studie van niet-economische kapitaalsoorten wordt pas echt interessant als ze met economisch kapitaal in verband worden gebracht.

Nico Wilterdink is hoogleraar Cultuursociologie aan de Universiteit van Amsterdam.